

**BRTÁŇOVÁ, Erika: OSVIETENSKÉ PÍSANIE
LADISLAVA BARTOLOMEIDESA: ROZHOVOR
JOZEFA II. S MATEJOM I. KORVÍNOM
V KRÁĽOVSTVE MŔTVYCH. Bratislava: Veda,
2022. 140 s.**

Jozef Mikloš

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2025.72.2.8>

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9621-713X>

Každého čitateľa staršej literatúry poteší, keď sa ponuka pramenných edícií rozrastie o nové prínosné dielo. Fiktívny rozhovor medzi Jozefom II. a Matejom I. Korvínom sa po 232 rokoch dočkal oživenia vo výbornom editorskom spracovaní Eriky Brtáňovej.

Publikácia je rozdelená na dve časti, pričom prvá je zložená z dvoch samostatných štúdií. Prvá stať predstavuje Ladislava Bartolomeidesa (1754 – 1825) ako originálneho autora, skúseného editora a kritika, ale aj človeka. Druhá štúdia sa podrobne a bližšie venuje spracovanému *Rozhovoru Jozefa II. s Matejom I. Korvínom v kráľovstve mŕtvych*, pričom ako literárny vzor diela identifikuje editorka antický dialóg a naznačuje aj obraz oboch panovníkov v dobovej spisbe. Za úvodnými štúdiami sú vložené dve stručné podkapitoly zamerané na osvietenstvo a náboženskú situáciu evanjelikov vo všeobecnosti. Napriek stručnosti ide o vhodne zvolený a obsahovo bohatý vstup do témy. Pramennú časť edície tvoria transkripcia rozhovoru podľa vydania z roku 1790 a jeho preklad do súčasnej slovenčiny. Knihu uzatvára kalendárium života a diela L. Bartolomeidesa.

V prvom rade treba vyzdvihnúť zámer E. Brtáňovej priniesť čitateľom aj iné diela než tie, ktoré boli pod zámienkou jazykovej

zrozumiteľnosti považované za jadro klasického literárneho dedičstva (napríklad Karol Rosenbaum takto v päťdesiatych rokoch 20. storočia vyzdvihoval najmä romantické a realistické diela, strana 50). Bartolomeidesov *Rozhovor*, ako aj mnoho iných starších prameňov, nie je sprístupnený v žiadnom kritickom ani čitateľskom vydaní alebo online databáze, čo bolo ďalšou pohnútkou editorky (strana 75). Výberom editovanej pamiatky nadväzuje E. Brtáňová na editorskú a textologickú prácu starších bádateľov, napríklad na antológiu barokovej ľúbostnej poézie v spracovaní Gizely Slavkovskej Gáfríkovej z roku 1977 či pramenné edície osvietenských diel Jána Mišianika a Cyrila Krausa (na ktorého E. Brtáňová aj priamo odkazuje). Jej publikácia je výnimočná tým, že sa zameriava na jedno konkrétne dielo, ktoré sprístupňuje v transkripcii a zároveň v preklade a dopĺňa ho rozsiahlym výkladom z rôznych uhlov pohľadu.

Svoj edičný zámer prezentuje E. Brtáňová nasledovne: „Novou edíciou má toto dielo šancu dostať sa do pozornosti vedeckej a odbornej obce a v preklade do modernej slovenčiny aj širšej čitateľskej verejnosti“ (strana 75). Nepochybne sa dá súhlasiť s prvou časťou vety. Transkripcia je zvládnutá na vynika-

172 júcej odbornej úrovni s funkčne zvolenými editorskými postupmi, ktoré na jednej strane rešpektujú zachovanú autorskú vôľu (ponechávanie originálneho členenia na odseky, zachovanie pôvodnej kvantity), no zároveň z textu odstraňujú javy, ktoré sú spôsobené stále nedokonalou tlačiarenskou produkciou 18. storočia či neustáleným pravopisom slovenčiny (nezhody v písaní y/j/i/g, rozkolísané používanie veľkých písmen na začiatkoch slov, nepravidelné spájanie a oddelovanie slov, zjavné tlačové chyby a podobne).

Sprístupnenie „širšej čitateľskej verejnosti“ je však do istej miery diskutabilné, pretože ide o vedeckú prácu, ktorá môže byť pre laikov pomerne ťažko uchopiteľná. Najmä pasáže o Bartolomeidesovi ako autorovi, editorovi a kritikovi (strany 17-44) sú spracované vedecky naozaj precízne. Podávajú veľmi hutné informácie a na relatívne malom počte strán E. Brtánová cituje desiatky diel z 18. storočia (strany 21-29). Hoci ich názvy pre prehľadnosť uvádza kurzívou, mierny zmätok pri čítaní spôsobuje samotná záľuba osvietenecov v dlhých pomenovaniach (pri ďalších výskytoch v publikácii sú názvy skrátené len na prvé slovo, napríklad *Memoria Ladislai Bartholomeides*, strana 33 > *Memoria*, strana 34). Autorka prináša do literárnohistorického výskumu mnohé nové cenné poznatky, ale pre nezainteresovaného, v téme nie úplne zorientovaného čitateľa je jej výklad dosť náročný. Pomoc laickému čitateľovi prichádza v preklade do súčasnej slovenčiny, kde je poznámkový aparát umiestnený do textu pod čiaru, kde spresňuje historické okolnosti a reálie a v prípade potreby koriguje a vysvetľuje pôvodné faktografické nepresnosti.

Druhá, viac interpretačne zameraná kapitola (strany 55-74) približuje obrazy Jozefa II. a Mateja Korvína v spisbe a ľudovej tradícii. Zaujímavým zistením pri skúmaní obrazov panovníkov je fakt, že vykresľovanie kráľa ako dobrého a ľudomilného má preukázateľne nadnárodný pôvod a nie je pôvodným, ale skôr medzitextovo či medziliterárne žijúcim prvkom (strany 63-64). E. Brtánová

v tejto súvislosti odkazuje aj na kratšie žánre ako anekdoty, fabliaux či rozprávky. Zároveň prichádza k záveru, že obraz Mateja Korvína a Jozefa II. je nakoniec veľmi podobný: obaja nesú príbuzné znaky dobrého, obetavého, skromného a rozumného vládcu (strana 71).

Vydávanie literárnohistorických prameňov, ich kritické zhodnotenie a zasadenie do širšieho kontextu je komplexnou prácou vyžadujúcou znalosti literatúry, zákonitosti jej vývinu i širšieho historicko-spoločenského kontextu. Časť o kontexte a okolnostiach vzniku *Rozhovoru* ukazuje priame prepojenia rozvíjajúcej sa literárnej produkcie evanjelikov vo vzťahu so spoločensko-politickými zmenami spôsobenými nástupom Jozefa II. a vydaním Tolerančného patentu (strany 15-16). Podáva vysvetlenie, ako evanjelickí intelektuáli či celé evanjelické komunity vnímali osobnosť panovníka po vydaní patentu a ako sa tento obraz transformoval do literárnej tvorby. E. Brtánová uvádza aj neskoršiu polemiku a triezvejší pohľad, ktorý v roku 1947 formuloval český literárny historik a znalec evanjelickej literatúry 18. storočia Ján Blahoslav Čapek. O situácii evanjelikov napísal, že veriaci si neuvedomovali „ponižujúci význam ‚toleranční‘ – že budú trpění“, čo ponúka zaujímavú názorovú opozíciu voči idealizačným a glorifikačným tendenciám v podstate celého spektra evanjelických vzdelancov (strana 12). Autorka pritom neobchádza ani katolícke reakcie na patent či na osvietenstvo ako také. Pozoruhodnou je napríklad reakcia zemanu Ladislava Záborského posmešno-kritickou básňou („Víra, zeman, sedlák, turbuje sa všeco, / To by nečinilo v pátem roku decko“, strana 59). Vhodným doplnením je literárna tvorba Juraja Fándlyho či Jozefa Ignáca Bajzu (strana 26), ktorej interpretácia by si možno vyžadovala väčší priestor, ale keďže skúmanie katolíckych osvietenských diel je mimo vybranej témy, zvolený rozsah je napokon pochopiteľný.

V prvej časti knihy sú tiež zahrnuté názory L. Bartolomeidesa a jeho vrstovníkov na takzvanú „kratochvilnú literatúru“ (napríklad

lad kalendáre). Tento typ knižnej produkcie nepovažoval L. Bartolomeides za dostačujúci pre intelektuálny rozvoj Slovákov, ktorým podľa neho chýbali v prvom rade vkus a cit pre literatúru. Východisko videl v spracovaní historickej tematiky. Práve dejiny mali Slovákov prilákať k čítaniu inej než len „kratochvilnej“ literatúry. Význam prikladal aj vydávaniu ľudovýchovných spisov, ktoré podľa zahraničných vzorov spracoval satiricko-ironickým spôsobom v podobe *Doktora Grobiana*. Prínosom E. Brtáňovej je, že pri interpretácii tohto diela vychádzala z jeho viacerých vydání a porovnávala zmeny urobené Bartolomeidesom z dôvodu nových publikačných okolností (strana 47).

E. Brtáňová predstavuje L. Bartolomeidesa nielen ako geografa a osvietenca, ale i ako znalca a autora literatúry. Opiera sa o primárne pramene rôzneho druhu. Jedným z nich je gratulačná báseň Bartolomeidesových spolužiakov z Wittenbergu Pavla Tataja, Samuela Ponického, Juraja Sextia a Jána Bilského k jeho meninám či sobášu s Katarínou Mártonovou (strany 37-40). Iným, ešte vzácnejším prameňom sú pamäti Bartolomeidesovho syna Jána Ladislava, ktorý svojho otca charakterizuje ako príjemného a milého človeka (strana 37). Takýchto prameňov k osobnostiam 18. storočia je skutočne málo, pre

ďalší historický a literárny výskum sú preto podobné odkazy veľmi cenné.

Ústretovým editorským riešením je preklad pôvodne latinských a nemeckých citátov do slovenčiny, pričom pôvodné znenie je uvedené v poznámke pod čiarou. Plynulosť čítania sa tým nenaruša a zároveň je pre odborného čitateľa zabezpečený priamy kontakt s úryvkami originálneho prameňa. Azda jedinou výhradou tu je neuvedenie údajov o archívnom uložení niektorých prameňov.

V kalendárii života a diela L. Bartolomeidesa síce nie je explicitne uvedené, či jednotlivé údaje editorka čerpá z primárnych prameňov alebo zo sekundárnej literatúry, obsahuje však rad dôležitých informácií, napríklad o tom, kde Bartolomeides študoval a kto boli jeho učitelia (Juraj Fröhlich v Klenovci, Ján Gotthard v Dobšinej, strana 124; návšteva prednášok Johanna Matthiasa Schröckha, vnuka Mateja Bela, vo Wittenbergu, strana 125), čo môže napomôcť pri interpretácii jeho názorov.

Publikácia *Osvietenské písanie Ladislava Bartolomeidesa* ukazuje vybraný prameň *Rozhovor* či *Rozmlouvání* ako výnimočný príklad osvietenskej literatúry. E. Brtáňovej sa podarilo rozšíriť doterajšie poznanie nielen o vybranom autorovi, ale aj o osvietenskej spisbe vo všeobecnosti.

Mgr. Jozef Mikloš

Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy

Filozofická fakulta Univerzity Komenského

Gondova 2

811 02 Bratislava

Slovenská republika

E-mail: miklos25@uniba.sk